

### ЗНИЖЕННЯ МАТЕРІАЛОМІСТКОСТІ — ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

Підвищення ефективності суспільного виробництва — корінне питання економічної політики партії на сучасному етапі. «...на перших етапах соціалістичного будівництва, — говорив на XXIV з'їзді КПРС Л. І. Брежнев, — ми змушені були зосереджуватися на найбільш першочерговому, на тому, від чого залежало саме існування молодого Радянської держави. Тепер становище стає іншим... величезні масштаби народного господарства, зрослі економічні можливості і суспільні потреби диктують необхідність серйозно підвищити рівень всієї нашої господарської роботи, істотно підняти ефективність економіки...» [1, с. 44—45].

Для задоволення швидко зростаючих потреб суспільства необхідно високими темпами розвивати виробництво. В нашій країні до теперішнього часу останні забезпечувались в основному за рахунок екстенсивних факторів. На сучасному ж етапі, як відзначалось на XXIV з'їзді КПРС, екстенсивні фактори зростання народного господарства стають все більш обмеженими. «Отже, головне, на що ми повинні розраховувати, — це підвищення ефективності виробництва» [1, с. 63]. Одним з важливих напрямів його підвищення є зниження матеріаломісткості. На з'їзді партії відзначалося: «У наступні роки робота по підвищенню ефективності виробництва в промисловості повинна проводитись в кількох основних напрямках. Один з них — зниження матеріаломісткості, економія сировини і матеріалів. Це — справа дійсно державного значення» [1, с. 66—67].

Зниження матеріаломісткості продукції є важливим завданням і в десятій п'ятирічці. Це стратегічний напрям економічної політики партії. В доповіді Генерального секретаря ЦК КПРС Л. І. Брежнева на XXV з'їзді КПРС підкреслюється: «Потреби країни в енергії та сировині безперервно зростають, а їх виробництво обходиться все дорожче. Отже, щоб не йти на надмірне збільшення капіталовкладень, треба добиватись раціональнішого використання ресурсів, у тому числі за рахунок зниження матеріаломісткості продукції і застосування більш дешевих і ефективних матеріалів, а також економного їх витрачання» [2, с. 48].

Однак розв'язання цієї проблеми і в теоретичному, і в практичному плані залишається, як і раніше, складним. Теоретична складність в певній мірі викликана неправильним розумінням деякими економістами самої суті матеріаломісткості. Наведемо її визначення деякими з них: «Матеріаломісткість ви-

робництва в широкому розумінні виражається часткою всіх поточних затрат, або фонду відшкодування в сукупному продукті, включаючи затрати сировини і матеріалів, а також затрати основних фондів (у розмірі амортизації)» [5, с. 239]; «Матеріаломісткість може бути визначена двояко: 1) як частка фонду відшкодування у валовій продукції, або відношення проміжного продукту до кінцевого, і 2) як відношення окремих конкретних поточних матеріальних затрат у натуральному вираженні до обсягу готової продукції, тобто питомих матеріальних затрат. З статистичної точки зору обидва ці показники далекі від досконалості» [5, с. 306]; «Матеріаломісткість — один з основних показників економічної ефективності суспільного виробництва. Матеріаломісткість характеризує питому (що припадає на одиницю продукції) затрату матеріальних ресурсів (основних і допоміжних матеріалів, палива, енергії, амортизації основних фондів) на виготовлення продукції. Матеріаломісткість може обчислюватись у вартісному і натуральному вираженні» [12, с. 496].

Отже, автори по-різному трактують матеріаломісткість і всі вони розуміють її, як питому вагу матеріальних затрат, що створює логічні суперечності. В фізичному відношенні вся продукція складається з матеріальних затрат. Показник же питомої ваги окремих матеріальних затрат в натуральному вираженні, наприклад, питомої ваги металу в загальній вазі автомобіля, не має великого економічного значення. Отже, загальна сума матеріальних затрат повинна обчислюватись не в фізичному, а в вартісному вираженні.

Неправильне розуміння суті матеріаломісткості веде до помилкових теоретичних висновків, які можуть завдати шкоди господарській практиці.

Зростання продуктивності праці, як відомо, супроводжується зростанням питомої ваги уречевленої, або матеріальних затрат у вартості продукції. На думку деяких економістів саме висока питома вага матеріальних затрат у собівартості продукції викликає необхідність зниження матеріаломісткості. Так, І. Пашко пише: «Необхідність послідовного зниження матеріаломісткості промислової продукції викликана високою питомою вагою матеріальних затрат в її собівартості...» [9, с. 13].

Закономірність тенденції зростання питомої ваги матеріальних затрат у вартості продукції викликає сумнів у деяких економістів, вони вважають її шкідливою і вбачають своє завдання в тому, щоб подолати цю тенденцію. «Завдання полягає в тому, — зазначає Р. Бузунов, — щоб подолати тенденцію зростання матеріаломісткості суспільного виробництва, що складалася» [4, с. 226].

Помилково розуміючи суть матеріаломісткості, та боючись вступити в протиріччя з вимогами XXIV з'їзду КПРС про необхідність зниження матеріаломісткості продукції, ці економісти намагаються довести недовідне.

Ось що пише С. М. Нікітін: «Звичайно, зростання продуктивності праці за інших рівних умов веде до збільшення частки матеріальних затрат у вартості продукції в кожному конкретному виробництві. В суспільному ж масштабі його вплив значно складніший. Більш швидке зростання продуктивності праці в галузях, що виробляють предмети праці, може привести в результаті здешевлення цих предметів праці порівняно з кінцевою продукцією до зменшення частки матеріальних затрат в усьому валовому суспільному продукті» [8, с. 278]. Цього не можна заперечувати. Однак дане явище може мати лише тимчасовий характер, а зниження матеріаломісткості і підвищення ефективності суспільного виробництва — завдання постійне.

Позиції попереднього автора дотримується і С. Первушин: «Скорочення питомих матеріальних затрат може досягатися шляхом заміни дорогої сировини більш дешевою... Таким чином, теоретичні міркування і господарська практика свідчать про принципову можливість зниження матеріаломісткості продукції» [10, с. 39].

Зниження саме питомої ваги матеріальних затрат, на думку цих економістів, повинно свідчити про підвищення ефективності суспільного виробництва. Проте господарська практика свідчить про протилежне. «За даними міжгалузевого балансу, — пише Р. Бузунов, — матеріаломісткість кінцевого суспільного продукту в 1971—1975 рр. підвищиться на 1,7% проти 1,4% в 1966—1970 рр.» [4, с. 238].

Отже, уже самим народногосподарським планом на 1971—1975 рр. передбачене зростання питомої ваги матеріальних затрат, що згідно з теорією деяких економістів повинно свідчити про зниження ефективності суспільного виробництва. Виходить так, що ми ставимо перед собою завдання підвищення ефективності суспільного виробництва і в той же час передбачаємо її зниження. Отже, або воно непосильне для нашого народу, або суперечить економічним законам. Ні те, ні інше. На наш погляд, просто теорія згаданих економістів помилкова, бо суперечить економічним законам.

Під матеріаломісткістю слід розуміти не питому вагу матеріальних витрат, а абсолютну величину матеріальних ресурсів, або уречевленої праці (в вартісному вираженні), затрачених на одиницю продукції. Такий показник дає можливість порівнювати динаміку ефективності виробництва як в масштабі суспільства, так і в масштабі підприємств і галузей. Показник же питомої ваги матеріальних затрат у вартості продукту не

може бути використаний ні для порівняння ефективності окремих видів продукції, ні для порівняння динаміки ефективності виробництва підприємств і галузей, ні для порівняння динаміки ефективності всього суспільного виробництва.

Проблема зниження питомої ваги матеріальних затрат є в деякій мірі злободенною лише на сучасному етапі. Це обумовлено дефіцитністю деяких видів сировини і матеріалів, тобто порушенням пропорціональності в економіці. Наприклад, дефіцитність металу зростає в зв'язку з тим, що «намічвані темпи зростання обсягу машинобудівного виробництва в СРСР на 35—40% випереджують випуск продукції металургійних заводів» [3, с. 101].

Таким чином, дефіцитність сировини на сучасному етапі лише загострює проблему економії сировини і матеріалів, а вимога зниження питомої ваги матеріальних затрат у сукупному суспільному продукті виражає необхідність відновлення пропорціональності в розвитку окремих галузей. Зниження ж абсолютної величини матеріальних затрат на одиницю продукції, тобто матеріаломісткості є постійним стратегічним завданням, важливим напрямом підвищення ефективності суспільного виробництва.

Від яких же факторів залежить зниження матеріаломісткості? Фактори, що впливають на зниження матеріаломісткості, можна виявити на кожній стадії руху сировини, починаючи, наприклад, від видобутку руди і закінчуючи виробництвом кінцевого продукту. Виходячи з цього, можна назвати такі шляхи зниження матеріаломісткості: 1) підвищення продуктивності праці в добувних галузях на основі механізації і впровадження нової техніки, удосконалення способів видобутку тощо; 2) збагачення руд та попередня обробка сировини; 3) удосконалення технології і методів подальших переробок, підвищення якості сировини; 4) удосконалення конструкції виробів, на які витрачається сировина; 5) удосконалення верстатів і устаткування, з допомогою яких виготовляються вироби із сировини; 6) зниження норм витрат сировини; 7) економія сировини на робочих місцях.

Перелічені фактори сприяють економії і збільшенню обсягів виробництва сировини.

Але зниження матеріаломісткості означає не тільки економію (зменшення витрат) сировини в натурі, але й зниження її вартості. Тому шляхами зниження матеріаломісткості слід вважати також: 8) скорочення витрат на перевезення і зберігання сировини; 9) заміну дорогих видів сировини дешевими, виробництво найбільш економічних видів сировини.

Рамки статті не дають змоги докладно розглянути всі перелічені шляхи. Можна зазначити, що деякі з них розглядаються О. Комаровським [див. 6] та Б. Левіним [див. 7]. Слід та-

кож мати на увазі, що зниження матеріаломісткості лише один із напрямів (хоча й важливих) підвищення ефективності суспільного виробництва, який вимагає зниження затрат не тільки уречевленої, але й живої праці. Тому поряд з конкретними заходами, направленими на зниження матеріаломісткості, можуть проводитись заходи, які роблять багатосторонній вплив на підвищення ефективності виробництва взагалі і зниження матеріаломісткості продукції зокрема. Важливе місце посідає і подетальна спеціалізація та концентрація виробництва однорідної продукції, або підвищення серійного виробництва.

Спеціалізація — найбільш висока за своєю економічною ефективністю форма концентрації виробництва, а найбільш прогресивною формою спеціалізації є подетальна спеціалізація, котра робить величезний вплив на підвищення ефективності суспільного виробництва. В масштабі країни ефект від спеціалізації виробництва навіть окремих деталей сягає десятків і навіть сотень мільйонів карбованців. Наприклад, «спеціалізація виробництва шестерень в середньому дає 1 крб. економії на шестерню, а в цілому по СРСР може дати понад 100 млн. крб.» [11, с. 67].

Спеціалізація сприяє технічному прогресу і на цій основі підвищенню продуктивності праці і зниженню собівартості продукції.

Як же конкретно подетальна спеціалізація впливає на зниження матеріаломісткості продукції на підприємстві?

Перш за все вона веде до скорочення номенклатури виробництва на підприємствах. Останнє веде до зниження числа переналаджень верстатів, а це в свою чергу сприяє підвищенню точності трудових операцій робітника по виготовленню виробів і веде до скорочення витрат сировини, зменшення браку. Крім того, подетальна спеціалізація підвищує концентрацію виробництва однорідної продукції, або серійність виробництва.

Це дає можливість впроваджувати передову технологію і ефективно використовувати високовартісне, але й високопродуктивне устаткування, автоматичні лінії, завдяки чому ще більше скорочуються витрати на виробництво одиниці продукції. Незважаючи на зростання витрат, викликаних збільшенням кооперованих поставок, матеріальні затрати і собівартість одиниці продукції в цілому значно скорочуються. В цьому можна переконатися на прикладі двох ворошиловградських підприємств, заводу автоклапанів і заводу ім. Пархоменка.

Перший виробляє 9 типів автоклапанів, штовхачі, шатунні болти та гайки. Питома вага спеціалізованої продукції становила в 1974 р. 93%. Середня серійність кожного клапана понад 450 тис. на рік. Завод, незважаючи на невеликий загальний обсяг виробництва (понад 6 млн. крб.), належить до високо-

спеціалізованих підприємств. Велика серійність виробництва дає змогу ефективно використовувати високопродуктивне устаткування. На підприємстві працюють 10 автоматичних ліній. Понад 80% верстатів працюють без переналагоджень і понад 20% їх — з одним переналагодженням протягом 1—10 змін. Це підвищує точність обробки виробів і призводить до великої економії матеріалів (особливо металів) та зменшення браку.

Збитки від останнього в 1974 р. становили менше 1% всіх витрат. За цей рік завод зекономив тільки сировини та матеріалів на 203 тис. крб.

Вплив серійності виробництва на зменшення витрат матеріалу та зниження собівартості одиниці виробу можна простежити на таблиці.

Таблиця

Т и п и автоклапанів	Роки	Обсяг виробів у тис. шт.	Оптова ціна 1 шт. в коп.	Собів. 1 шт. в коп.	В тому числі			
					ма- тер.	зар- пл.	спец. інст- рум.	накл. витра- ти
10007010 А	1970	114,2	40	41,2	7,2	5,3	5,7	23
	1973	349	40	35	6,2	5,4	2,2	21,2
1007015 А-3	1970	52,2	60	65	19,3	5,3	11,6	28,8
	1973	219,5	60	49	97	6,8	5,0	31,5
1007015 А-2	1970	63	95	118	29	9,2	20,1	59,7
	1973	135	95	101,3	23,6	15,2	6,5	56,1

Таблиця свідчить, що підвищення серійності виробництва веде до зменшення витрат матеріалів і зниження собівартості в цілому. Вона свідчить також про зростання абсолютних розмірів і питомої ваги зарплати в собівартості, але це пов'язане з тим, що накладні витрати поєднують у собі витрати і живої і уречовленої праці, тому таблиця не дає реального уявлення про зміни питомої ваги матеріальних затрат, тобто затрат уречовленої праці. Насправді питома вага затрат у собівартості всієї продукції на заводі зросла з 62,3% в 1972 р. до 85,7% в 1974 р. І все ж таки це свідчить не про зниження, а про підвищення ефективності виробництва на даному підприємстві, оскільки абсолютна величина витрат і уречовленої і живої праці в одиниці продукції зменшилась. Про підвищення ефективності виробництва тут свідчать також зростання прибутку, фондівіддачі та рентабельності при незмінних оптових цінах.

Зовсім інша картина на заводі ім. Пархоменка. Завод вважається підприємством вугільного машинобудування, проте, поряд з виробництвом гірничого устаткування і машин, він виробляє запчастини для комплектації сільськогосподарських машин і механізмів і іншу неспеціалізовану продукцію. В 1974 р.

тут вироблялось 27 найменувань машин і 26 найменувань запчастин (зазначимо, що в середньому на одне підприємство нині припадає 40—45 найменувань серійних виробів) [див. 13, с. 16]. Серійність виробництва більшості найменувань продукції за рік на цьому заводі низька (редуктори — 124 шт., приводи кормозмішувача — 1302 шт.). Низька серійність виробництва, низький рівень подетальної та технологічної спеціалізації не дають змоги застосувати високопродуктивне автоматичне устаткування (на заводі немає жодної автоматичної лінії), впроваджувати передову технологію, приводить до частих переналагоджень верстатів, що знижує точність операцій при виготовленні виробів, збільшує брак, призводить до великих втрат сировини, матеріалів, палива, енергії. Без переналагоджень тут працюють менше 1% верстатів, понад 15% їх з трьома—п'ятьма переналагодженнями за зміну і понад 5% верстатів працюють більше, ніж з п'ятьма переналагодженнями за зміну. За 1974 р. перераховано по рекламаціях 50 тис. крб., а процент здачі продукції з першого подання становив 73,6. Брак чавунного литва склав 6,95, а сталевого — 3,2%. Затрати на 1 крб. товарної продукції підвищились на 26 коп.

Наведені приклади свідчать про велику роль подетальної спеціалізації та зростання серійності виробництва в зниженні матеріаломісткості продукції й підвищенні ефективності виробництва і про необхідність їх розвитку.

Отже, зниження матеріаломісткості виражається не в зниженні питомої ваги матеріальних затрат, а в зменшенні абсолютної їх величини на одиницю продукції. Важливим напрямом зниження матеріаломісткості є подетальна спеціалізація і підвищення серійності виробництва.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1972. 360 с.
2. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1976. 288 с.
3. Бабич В. П. Повышение эффективности использования материальных ресурсов на предприятиях металлургического машиностроения.— В сб.: Организация и планирование отраслей народного хозяйства, вып. 32. К., Изд-во Киевск. ун-та, 1973, с. 97—103.
4. Проблемы теории и анализа эффективности общественного производства. М., «Экономика», 1972. 335 с.
5. Два подразделения общественного производства. М., «Мысль», 1971. 342 с.
6. Комаровский А. З. Повышение эффективности и снижение материалоемкости производства и применения черных металлов. М., «Знание», 1974. 64 с.
7. Левин Б. М. Материалоемкость продукции и эффективность производства. М., «Знание», 1973. 64 с.
8. Никитин С. М. Фондоемкость, материалоемкость и темпы роста производства.— В кн.: Два подразделения общественного производства. М., «Мысль», 1971, с. 265—279.
9. Пашко И. Материалоемкость и повышение эффективности общественного производства.— «Плановое хозяйство», 1972, № 11, с. 13—21.

10. Первушин С. Закономерности движения материалоемкости продукции.— «Плановое хозяйство», 1974, № 9, с. 36—42.
11. Самборский Г. И. Специализация производства в условиях научно-технической революции. М., «Мысль», 1973. 237 с.
12. Теплов Г. В. Материалоемкость.— БСЭ, изд. 3-е, т. 15.
13. Черванев Д. Н. Совершенствование межотраслевых производств. К., «Вища школа», 1974. 176 с.

О. М. ГОНЧАРОВ

### МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КЛАСИФІКАЦІЇ ОБ'ЄДНАНЬ У ПРОМИСЛОВОСТІ

Прискорені темпи зростання масштабів виробництва, удосконалення засобів та відособлення форм праці пов'язані з розвитком науки і перетворенням її в безпосередню продуктивну силу, ускладнення господарських зв'язків та інші особливості економіки розвинутого соціалізму об'єктивно викликають необхідність більш високого рівня усупільнення виробництва. Це знаходить свій вираз у поглибленні концентрації, спеціалізації виробництва, у раціоналізації організаційної структури управління економікою через формування об'єднань підприємств, яким «під силу зосередити достатнє число кваліфікованих спеціалістів, забезпечити швидкий технічний прогрес, краще і повніше використовувати всі ресурси» [5, с. 78].

Відповідно до рішень XXV з'їзду КПРС у десятій п'ятирічці завершиться процес формування виробничих об'єднань у промисловості [6, с. 146]. В цих умовах особливо важливим є розв'язання методологічних проблем даного процесу. Однією з них є класифікація об'єднань. В економічній літературі останнім часом їй приділяється все більше уваги. І це не випадково. Науково обгрунтована класифікація об'єднань дала б змогу зробити прогноз дальшого розвитку процесу їх формування, здійснити розробку типових структур управління з врахуванням особливостей різних форм і видів об'єднань, прискорити певною мірою сам процес їх формування.

Науково обгрунтована класифікація вимагає в першу чергу розмежування понять «тип» і «вид» об'єднань, тим більш, що деякі автори припускають однозначне трактування цих питань. Наприклад: тип суспільно-економічної формації, тип виробничих відносин. А поняття «вид» визначається як відображення в свідомості людини об'єктивно існуючого взаємозв'язку предметів і явищ дійсності.

Отже, тип об'єднань підприємств характеризує найсуттєвіші, родові ознаки їх класифікації. В той же час вид об'єднань виражає більш поверхові ознаки різних груп об'єднань, їх видові відмінності.

В економічній літературі різні автори виділяють різну кількість і різні типи об'єднань підприємств. Так, А. С. Бляхман виділяє сім типів науково-виробничих і науково-технічних комплексів, які відрізняються між собою по числу охоплених ними фаз «дослідження—виробництво». В цьому випадку змішуються поняття «тип» і «вид», тому що кількість фаз процесу «дослідження—виробництво» характеризує видові, а не типові відмінності об'єднань. В одній з розповсюджених класифікацій виділяється три типи об'єднань: трест, комбінат, галузеві виробничі об'єднання. Р. Е. Лещинер також вказує на наявність трьох типів об'єднань, але виділяє уже інші їх типи: науково-виробничі, виробничо-територіальні і всесоюзні.

В основу цих класифікацій авторами покладені: галузева належність підприємств, що входять в об'єднання, ступінь виробничої кооперації між ними, ступінь відособлення органу управління, а також інтеграція циклу «дослідження—виробництво».

Н. С. Калита і Г. І. Манцуров також визнають три типи об'єднань, але за основу беруть ступінь юридичної самостійності підприємств, які входять до їх складу. До першого типу вони відносять виробничі об'єднання, до складу котрих входять одиниці, позбавлені юридичної самостійності. До другого об'єднання, в яких складові одиниці зберегли свою юридичну самостійність. І до третього — об'єднання, в котрих існують підприємства юридично самостійні і підприємства, позбавлені цієї самостійності. Ця типізація деякою мірою повторює точку зору В. В. Лаптева, який поділяє об'єднання на: 1) господарські об'єднання, де всі виробничі одиниці зберігають права підприємств; 2) господарські об'єднання, в котрих виробничі одиниці позбавлені прав підприємств і переходять на положення виробництв, наближених до цехів; 3) господарські об'єднання змішаного типу: одна частина виробничих одиниць зберігає права підприємств, а інша позбавляється цих прав.

Типізація об'єднань, заснована на зовнішніх юридичних ознаках, була, на нашу думку, справедливо піддана гострій критиці. Так, А. Г. Певзнер відзначав, що класифікація об'єднань має бути заснована не на зовнішніх юридичних ознаках, а повинна відображати суть виробничо-господарських відносин, які створюються в об'єднанні. Проте в нашій літературі до цього часу ще зустрічаються випадки типізації, котрі спираються на несуттєві ознаки об'єднань. Наприклад, в одному з змістовних в цілому досліджень виділяється чотири типи об'єднань: об'єднане підприємство; об'єднання, де зберігається часткова самостійність підприємств, які ввійшли до нього, а централізуються лише деякі функції управління і об'єднання, в котрих частина підприємств позбавляється юридичної самостійності, а частина її зберігає; об'єднання, в яких всі підприємства зберігають виробничу і юридичну самостійність [8, с. 40—41]. В залежності від форми

зв'язків і характеру діяльності об'єднаних підприємств В. М. Лагуткін виділяє також чотири типи об'єднань. Але визначає їх при цьому інакше: комбінат, трест, галузеве виробниче об'єднання, фірма. Аналогічну типізацію приводить А. І. Дакелін, хоч і вказує на те, що тип об'єднання визначається галузевою належністю підприємств, котрі входять до нього, ступенем виробничої кооперації між ними і ступенем уособлення органів управління. Все це свідчить про те, що єдиного підходу до класифікації об'єднань поки що немає. Багато ознак, узятих авторами за основу класифікації об'єднань, не відображають суттєвих рис останніх. Так, галузева належність об'єднаних підприємств може служити тільки основою їх поділу на галузеві і міжгалузеві, що само по собі в умовах науково-технічної революції значною мірою є умовним. Характер виробничих зв'язків між одиницями, що ввійшли до складу об'єднань, також не є суттєвою ознакою для їх типізації. Оскільки об'єднання підприємств — єдиний виробничо-господарський комплекс, заснований на поділі праці і спеціалізації по ряду виробничих функцій, то не може існувати об'єднань без виробничих зв'язків. Ступінь уособлення органу управління, яку деякі автори кладуть в основу типізації об'єднань, також не виражає найістотніших їх ознак, оскільки вона сама визначається ступенем централізації функцій і кількістю одиниць, що входять в об'єднання. Отже, для виділення їх типів необхідно взяти таку ознаку, яка б визначала всі інші ознаки об'єднань. Відомо, що процес їх формування в соціалістичних країнах є форма прояву дальшого розвитку процесу усупільнення виробництва. Кожному ступеню усупільнення виробництва відповідає певна форма організації і управління, котра є продуктом його розвитку. А кожній формі суспільного виробництва характерне притаманне їй постійне відтворення економічних відносин, які з часом набувають урегульованої і впорядкованої форми. «Ця регулярність та порядок, — відзначав К. Маркс, — самі є необхідний момент всякого способу виробництва, як тільки він повинен набути суспільної стійкості і незалежності від звичайного випадку або сваволі. Урегульованість і порядок є саме формою суспільного-зміцнення даного способу виробництва і тому його відносної емансипації від просто випадку і просто сваволі» [1, с. 328].

Певна форма суспільного виробництва в той же час є і певною організацією суспільних відносин виробництва, що безпосередньо виростає з попередніх форм виробництва. Для капіталізму такими формами були: проста кооперація, мануфактура, капіталістична фабрика, різні типи монополістичних і державно-монополістичних угруповань. Перехід від однієї форми організації промислового виробництва до другої в рамках капіталізму відображає стадії його розвитку. Якщо проста кооперація ха-

рактизує початкову стадію капіталізму, то державно-монополістичні угруповання — останню. Питання про розвиток великої машинної індустрії, — говорив В. І. Ленін, — це «...питання про ті форми і стадії, які проходять розвиток капіталізму в промисловості даної країни» [2, с. 432].

Аналізуючи закономірності розвитку капіталістичного способу виробництва, В. І. Ленін розкрив об'єктивний характер виникнення монополій в промисловості Росії й інших капіталістичних країнах, їх експлуататорську суть, форми і методи їх організації. Досліджуючи закономірності виникнення монополістичних об'єднань, він довів, що у них здійснюється «гігантський прогрес усупільнення виробництва» [3, с. 301] і що вони є матеріальною основою переходу до комуністичного способу виробництва [4, с. 159; 3, с. 301—302]. В результаті дослідження багатьох різновидностей капіталістичних об'єднань В. І. Ленін виділив їх головні типи: картель, синдикат, трест і концерн. В основі ленінського угруповання монополій лежить по суті ступінь усупільнення виробництва.

Якщо в умовах капіталізму, де процес усупільнення розвивається у суперечних формах, типи монополістичних угруповань фіксують ступінь усупільнення, то при соціалізмі, де немає соціально-економічних перепон для розвитку усупільнення, ступінь останнього в ще більшій мірі повинен фіксуватись у типах об'єднань підприємств.

Саме ступінь усупільнення різних сторін діяльності об'єднаних підприємств є найістотношою глибинною ознакою, основним критерієм для класифікації сучасних об'єднань. Вона характеризує об'єднання як форму усупільнення виробництва в цілому. Між ступенем усупільнення і централізацією функцій, а також господарсько-оперативною самостійністю об'єднаних підприємств існує пряма залежність. Ось чому, на наш погляд, на правильних позиціях стоять економісти, які відмічають, що ступінь усупільнення має бути критерієм для виділення типів об'єднань [10, с. 42]. Ступінь усупільнення дає змогу створити єдине, внутрішньо не суперечливе угруповання об'єднань. Воно виражає найістотніші відмінності між об'єднаннями, не піддається впливу незначних змін у формах управління, в правових положеннях тощо. Ленінський критерій типізації об'єднань підприємств взятий за основу Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про деякі заходи по дальшому удосконаленню управління промисловістю» [7, с. 415—427]. Згідно з нею об'єднання, в яких здійснюється повне усупільнення всіх фаз відтворювального процесу, визначені як *виробничі об'єднання* (комбінати). Об'єднання такого типу є ВАЗ, Автозіл, українське об'єднання «Спецодяг», харківське моторобудівне об'єднання «Серп і молот» і багато інших. До об'єднань цього типу відносяться також науково-ви-

робничі об'єднання «Позітрон», «Емальхіммаш», «Цукор» тощо. Виробничі об'єднання в цей час стають основною первинною ланкою суспільного виробництва.

Об'єднання другого типу характеризуються частковим уособленням деяких сторін діяльності виробничих одиниць. У названій постанові вони визначені як *промислові* об'єднання. Такими є швейне об'єднання «Україна», «Південмеблі», «Мелодія» і інші всесоюзні і республіканські промислові об'єднання. Вони є середньою ланкою управління суспільним виробництвом.

Але незважаючи на те, що в постанові партії і уряду чітко визначені критерії для виробничих і промислових об'єднань, до цього часу існує ще багато об'єднань, котрі віднесені до виробничих, а по своїй економічній суті є промисловими. Це пояснюється тим, що при створенні виробничих об'єднань, деякі підприємства зберегли свою економічну і юридичну самостійність. Так, на 1 січня 1974 р. їх кількість досягла 1425, на них було зосереджено 16,5% працюючих, вони виробляли 14,5% всієї промислової продукції. Число підприємств, які ввійшли до складу об'єднань становило 5808, але більша половина з них — 3295 зберегли свою самостійність і перебували на самостійному балансі.

Наявність значної кількості виробничих об'єднань, де підприємства зберігають право юридичної особи, знаходиться в певній суперечності з Положенням про виробниче об'єднання, в котрому підкреслюється, що виробничі одиниці, які входять до складу виробничого об'єднання (комбінату) не є юридичними особами і на них не поширюється дія Положення про соціалістичне державне підприємство. Отже, з одного боку існує цілий ряд виробничих об'єднань, в яких підприємства втратили право юридичної особи, а з другого — 55,6% підприємств, які входять до складу виробничих об'єднань і зберігають право на юридичні особи. В чому причина такого, з першого погляду, парадоксального явища?

Деякі економісти пояснюють це в ряді випадків формальним підходом до створення об'єднань. Дійсно, в практиці існували факти порушення принципів формування об'єднань, відсутні науково обгрунтовані рекомендації по їх формуванню, по організаційному проектуванню систем управління об'єднанням. Але головна причина, на наш погляд, полягає в тому, що в об'єднаннях I типу не вирішуються поки що всі проблеми усупільнення виробництва, багато підприємств у складі виробничих об'єднань мають оптимальні розміри, а тому централізація виробничих функцій економічно недоцільна і позбавлення таких підприємств права юридичної особи може привести до зниження ефективності його діяльності. II тип об'єднань — промислові об'єднання — передбачає збереження за ними значної оперативно-госпо-

дарської самостійності, що зумовлено усупільненням лише деяких фаз відтворювального процесу.

В сучасних умовах створені на основі названої Постанови всесоюзні і республіканські промислові об'єднання, на наш погляд, не вичерпують всієї багатогранності поняття «промислові об'єднання». Вище було зазначено, що багато існуючих об'єднань, які формально належать до типу «виробничі» по економічній своїй суті є промисловими, оскільки вони забезпечують лише часткове усупільнення фаз процесу виробництва. В той же час діяльність таких об'єднань регламентується Положенням про виробниче об'єднання (комбінат), де передбачається повне позбавлення економічної і юридичної самостійності підприємств, котрі ввійшли до його складу. Це відбувається тому, що в сучасний період регламентується діяльність лише всесоюзних і республіканських промислових об'єднань. Тому, на нашу думку, необхідно здійснити правове визнання фактично існуючих промислових об'єднань, які не є ні всесоюзними, ні республіканськими і розробити положення про них. При розробці останнього необхідно врахувати, що промислові об'єднання (виключаючи всесоюзні і республіканські) є тимчасова організаційна форма управління, оскільки при повному усупільненні фаз відтворення такі об'єднання перетворюються у виробничі. Про це свідчить досвід країн — членів РЕВ. Так, в НДР проміжними формами об'єднань є «Об'єднане народне підприємство», в ЧССР — «генеральні дирекції», в Румунії — «централі» тощо [9, с. 33].

Тип об'єднань, на наш погляд, є визначальним стосовно організаційної структури і внутрівиробничого госпрозрахунку. Тому при розробці різних аспектів діяльності об'єднань, наприклад, господарського розрахунку, необхідно враховувати особливості різних типів об'єднань. Дальша розробка теоретичних і практичних проблем формування об'єднань як основної ланки народного господарства сприятиме піднесенню ефективності суспільного виробництва.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маркс К. Капітал, т. 3.— Маркс К. і Енгельс Ф., Тв., т. 25, ч. II, с. 3—420.
2. Ленін В. І. Розвиток капіталізму в Росії.— Повне зібр. тв., т. 3, с. 1—576.
3. Ленін В. І. Імперіалізм, як найвища стадія капіталізму.— Повне зібр. тв., т. 27, с. 281—401.
4. Ленін В. І. Загрожуюча катастрофа і як з нею боротися.— Повне зібр. тв., т. 34, с. 143—188.
5. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1971. 360 с.
6. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1976. 288 с.
7. Решення партії і правительства по хозяйственным вопросам. т. 9. М., Политиздат, 1974. 503 с.
8. Алымов А. М. Управление производством в современных условиях. К., «Наук. думка», 1973. 107 с.

9. Аристов Г. В. Предприятие в системе управления промышленностью европейских стран СЭВ. М., «Наука», 1975. 112 с.

10. Бунич П. Г. Хозяйственный расчет и эффективность производства. М., «Мысль», 1974. 97 с.

І. Я. ТКАЧЕНКО, канд. екон. наук,  
М. М. МОГИЛІВСЬКИЙ

## ЦІНА ЯК ФОРМА СТИМУЛЮВАННЯ ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ

Одне з вузлових питань економічної політики КПРС на сучасному етапі — підвищення ефективності й інтенсифікації суспільного виробництва. Вирішальною умовою реалізації цього завдання, як підкреслювалося на XXV з'їзді КПРС, є прискорення темпів науково-технічної революції з перевагою соціалістичної системи господарства [8, с. 190—191].

У системі економічних підойм планового керівництва народним господарством чільне місце посідає ціна. «Ціна є прояв закону вартості, — підкреслював В. І. Ленін. — Вартість є закон цін, тобто узагальнений вираз явища ціни» [5, с. 45]. Це означає, що ціна, з одного боку, пов'язана з вартістю, і цим визначається її зміст як економічної категорії. Вона виражає економічні відносини, котрі, як зазначав В. І. Ленін, складаються об'єктивно, «не переходячи через свідомість людей» [4, с. 128]. З другого боку, ціна є одним з важливих елементів планомірної організації соціалістичного господарювання і економічного стимулювання. В умовах розвинутого соціалізму зростає роль ціни в стимулюванні зростання ефективності виробництва, підвищення якості продукції, прискорення науково-технічного прогресу. Ефективність економічних підойм планомірного керівництва народним господарством в значній мірі залежить від системи ціноутворення.

Удосконалення ціноутворення, правильне установлення і використання цін мусять зацікавлювати як виробників, так і споживачів у прискоренні технічного прогресу. «Ціни — це могутня підойма економічного управління в руках соціалістичної держави, і ми повинні користуватися ними вміло і ефективно» [7, с. 192]. Стимулююча роль їх у сучасних умовах планування і управління технічним прогресом полягає, головним чином, у більш економічно обгрунтованому обліку витрат на виробництво, що дає змогу випускати техніку з кращими техніко-економічними характеристиками; в обчисленні і диференціації нормативного рівня рентабельності, що стимулює випуск нової і зняття з виробництва застарілої техніки; у більш обгрунтованому установленні цін, що дає змогу оптимально враховувати інтереси як виробництв, так і споживачів, а також обидва види цих інтересів з суспільними інтересами.

Одним з наукових принципів у ціноутворенні, який впливає з марксистської теорії вартості, є відтворення в динаміці цін реальної динаміки суспільно необхідних затрат праці. К. Маркс писав: «*Робочий час*, навіть коли мінову вартість буде усунено, завжди залишиться творчою субстанцією багатства і мірою витрат, потрібних для його виробництва» [3, с. 249]. І далі він зазначав, що при суспільному виробництві «визначення вартості лишається пануючим у тому розумінні, що регулювання робочого часу і розподіл суспільної праці між різними групами виробництва... стають важливіші, ніж будь-коли» [2, с. 386].

Економічно необґрунтовані тривалі розриви між ціною і вартістю, позбавляють ціни їх вартісного змісту, перетворюють їх у беззмістовну економічну форму. Така ціна не може виконувати функції матеріального стимулювання, оскільки вона не виражає реальних затрат праці у виробництві. Установленням високих цін на продукцію підприємство втрачає стимул до економії затрат у виробництві, оскільки одержує додатковий прибуток завдяки високим цінам, що не мають вартісної бази. Цей прибуток вигідний лише для підприємства, а отже завищена ціна не тільки не сприяє економічному стимулюванню, але впливає негативно, викликаючи протиріччя між інтересами підприємства і суспільством.

Ціни, установлені нижче суспільно необхідних затрат, також не стимулюють підприємства до зниження матеріальних і трудових затрат у виробництві, тому що будь-яка економія не дає йому прибутку. Знижена ціна не забезпечує еквівалентного відшкодування затрат праці у виробництві. Тому вона не може бути формою прояву закону вартості, а отже, не здатна відігравати роль економічної підойми. Знижені ціни не тільки ущемляють інтереси підприємства, але й інтереси всього суспільства, тому що воно не здобуває реальної економії суспільної праці унаслідок послаблення заінтересованості в цьому підприємстві.

Таким чином, тільки ціни, що відображають реальні затрати праці і забезпечують їх еквівалентне відшкодування, стають ефективною економічною підоймою планового керівництва народним господарством. Тому «ціни, — зазначається у Програмі КПРС, — повинні в усе більшій мірі відображати суспільно необхідні затрати праці, забезпечувати покриття витрат виробництва та обігу і певний прибуток кожному підприємству, що нормально працює» [6, с. 79].

На динаміку цін впливає не тільки закон вартості, але й ряд інших факторів — необхідність обліку співвідношення попиту і пропозиції, стимулювання створення прогресивної нової техніки, якості продукції і економії дефіцитної сировини тощо.

Через це в системі ціноутворення допускається тимчасове відхилення цін від рівня суспільно необхідних затрат праці. Така практика не суперечить економічній природі ціни, оскільки «можливість відхилення ціни від величини вартості міститься уже в самій формі ціни. І це не є вадою цієї форми» [1, с. 108].

Наближення цін до суспільно необхідних затрат праці складний, тривалий економічний процес, пов'язаний зі зміною структури розподілу доходів, що склалася в народному господарстві. Будь-який перегляд цін зачіпає певне коло галузей, пов'язаних між собою виробничим циклом. Так, підвищення оптових цін на промислові засоби виробництва, необхідні сільському господарству, вимагають додаткових коштів для фінансування сільськогосподарського виробництва.

Сільське господарство — винятково складна галузь. Її технічний прогрес в значній мірі залежить від рівня і динаміки оптових цін на продукцію галузей (машинобудівної, паливно-енергетичної, хімічної), що виготовляють для сільського господарства. Справа в тому, що в нових умовах планування і економічного стимулювання сільськогосподарські підприємства купують необхідні засоби виробництва у держави. Колгоспи для цього використовують частину чистого доходу, яка направляється на поповнення виробничих фондів. Радгоспи придбають сільськогосподарську техніку за рахунок фонду зміцнення і розширення господарства, в котрий відраховується 12% прибутку. Отже, чим дешевше машина, тим більше її можна придбати на ці кошти. Тому колгоспи і радгоспи зацікавлені у виробництві промисловістю більш дешевих машин.

1 липня 1968 р. було проведено реформу оптових цін на промислову продукцію, яка істотно їх підвищила: на мінеральні добрива приблизно на 30%, трактори й сільгоспмашини — на 11%. Промислові підприємства реалізують вказану продукцію через систему Всесоюзного об'єднання «Сільгосптехніка» по оптових цінах. Колгоспи і радгоспи купують техніку і міндобрива у «Сільгосптехніки» по цінам, діючим до 1 липня 1967 р. Різниця в цінах, що утворилася, відшкодовується «Союзсільгосптехніці» з союзного бюджету в централізованому порядку за рахунок коштів, передбачених балансом доходів і витрат (об'єкто-фінансовим планом) цього об'єднання.

Отже, застосування подвійних цін на матеріально-технічні засоби дало змогу, з одного боку, створити необхідні передумови для роботи промислових підприємств у нових умовах планування; з другого — стимулювати впровадження нової техніки в сільськогосподарське виробництво. Чітко проявляється перерозподільна і стимулююча роль подвійних цін на користь колгоспів і радгоспів.

Однак подвійні ціни на сільськогосподарську техніку мають, на нашу думку, ряд істотних недоліків. Один з них — позбав-

лення можливості сільгосп підприємств економічно діяти на заводи-виготовлювачі. Справа в тому, що всі додаткові затрати по конструюванню і випуску машин компенсуються директивною побудовою оптових цін. Отже, виготовлювачам відшкодовуються всі затрати на створення і виробництво нової техніки. Відсутність ефективних госпрозрахункових відносин між виготовлювачами сільськогосподарської техніки приводить до збільшення витрат на їх конструювання і виробництво, що призводить до зростання оптових цін. На жовтневому (1968 р.) Пленумі ЦК КПРС тов. Л. І. Брежнев зазначив: «Треба вивчити і розв'язати питання про зміцнення прямих економічних зв'язків конструкторських організацій з міністерствами — замовниками тракторів, сільськогосподарських і меліоративних машин на основі госпрозрахункових договорів. Споживачі могли б давати замовлення і фінансувати конструювання тих машин, які їм насамперед потрібні» [9, с. 292].

Нині темпи зростання оптових цін на основні марки тракторів та інші сільськогосподарські машини випереджують темпи зростання продуктивності праці механізаторів. Оптова ціна трактора Т-150 у порівнянні з оптовою ціною трактора Т-74 збільшилася більш ніж у 4 рази, а продуктивність праці механізаторів — тільки в 2,2—2,5 рази [13, с. 174]. Виготовляються дорожчі машини і на одиницю потужності. Так, одиниця потужності тракторів (1 к. с.) з 1966 по 1973 р. в оптових цінах зростає на 3 крб., або на 7% [10, с. 47]. Це в свою чергу призводить до збільшення розміру дотації на відшкодування різниці між оптовими цінами на сільськогосподарську техніку. Наприклад, поставка сільськогосподарської техніки з 1969 по 1973 р. збільшилась на 58,2%, а дотації з бюджету — на 80,4%. На 100 крб. вартості в оптових цінах відповідно з 10,66 крб. до 12,58 крб. Поставка міндобриг за цей час зросла на 46%, а дотації — на 117%. Оптова ціна промисловості 1 к. с. корисної дії (на гаку) установлена для трактора Т-150 — 145,6 крб., а відпускна ціна — 72,1 крб. Різниця, відшкодована з бюджету, становить 73,5 крб. Для трактора К-700 відповідно оптова ціна — 180 крб., відпускна — 94,7 і різниця 85,3 крб. [12, с. 39—40]. Встановлення завищених оптових цін не відповідає інтересам підвищення ефективності народного господарства. Тому, на наш погляд, важливе економічне значення має те положення основних напрямів розвитку народного господарства на десяту п'ятирічку, де йдеться про здійснення заходів по дальшому вдосконаленню оптових цін і тарифів, підвищення їх ролі в стимулюванні виробництва нових прогресивних виробів, поліпшення якості продукції. «При встановленні оптових цін на нові вироби, особливо на машини і устаткування, передбачати зниження їх рівня на одиницю корисного ефекту» [8, с. 193].

Серйозним недоліком подвійних цін є, на нашу думку, вста-

новлення на різному рівні цін на сільськогосподарські машини і запчастини до них. Сільгоспідприємства купують запасні частини по оптових цінах промисловості. Останні значно вищі, ніж облічені вони у відпускній ціні машини. Внаслідок цього затрати (на капітальний і поточний ремонт, техогляд і обслуговування), пов'язані з експлуатацією сільськогосподарської техніки, значно збільшуються. За розрахунком «Держтехнагляду» МСГ СРСР ці витрати в цілому по країні щорічно збільшуються на 200 млн. крб.

Важливим джерелом зниження експлуатаційних затрат на сільськогосподарську техніку є своєчасна поставка запасних частин і підвищення їх якості. У ряді випадків графік їх поставки колгоспам і радгоспам зривається. Так, Харківський моторобудівельний завод у 1975 р. відвантажив 530 при ялані постачання 2471 колінчатих валів для ремонту двигуна «СМД-62» [11]. Часто запчастини поставляються низької якості. Прикладом може бути Уральський завод ім. 50-річчя Жовтневої революції. У вересні 1975 р. він відвантажив Ворошиловградській і Херсонській областям 2200 балансирів до тракторів Т-74, з яких більша половина була бракована [11]. Унаслідок невідповідності вартості, несвоєчасної поставки і низької якості запчастин колгоспи і радгоспи нерідко вдаються до розкомплектування сільськогосподарської техніки. Все це недостатньо стимулює впровадження нової техніки в сільськогосподарському виробництві, затримує науково-технічний прогрес у цій галузі.

Оптові і закупні ціни будуть позитивно впливати на прискорення темпів зростання науково-технічного прогресу в тому випадку, якщо відношення колгоспів і радгоспів базуватиметься на твердій економічній основі. У зв'язку з цим, на нашу думку, даліше виробництво засобів виробництва для сільського господарства повинно супроводжуватися зниженням їх собівартості. У перспективі це дасть змогу поступово перейти до єдиного рівня цін (рівень оптових цін поступово наближається до рівня відпускних цін) на сільськогосподарську техніку. Перехід до єдиного рівня цін на індустріальні засоби виробництва відбудеться без додаткових затрат колгоспів і радгоспів. Установлення рівня оптових цін повинно супроводжуватися в організованому взаємозв'язку з регулюванням закупівельних цін на продукції сільського господарства.

Відомо, що випуск нової техніки пов'язаний з додатковими затратами на переоснащення заводів тракторного і сільськогосподарського машинобудування, на зміну технології виробництва і створення нових поточних ліній. Якщо встановити ціни з урахуванням цих затрат, то техніка буде не вигідна для споживача. Тому ціни на нову техніку повинні визначатися затратами при масовому її освоєнні.

У розв'язанні цієї проблеми важливу роль покликані відіграти ступінчаті ціни, тобто ціни з раніше наміченим строком їх зниження в міру настання якісних змін у виробництві.

Нині на окремі вироби тракторного і сільськогосподарського машинобудування оптові ціни встановлюються за низхідною лінією, а відпускні — для колгоспів і радгоспів лишаються незмінними на увесь період. Унаслідок цього підвищені затрати у перші роки серійного виробництва машин відшкодовуються за рахунок бюджету. Наприклад, на комбайн «Нива» різниця в цінах у 1973 р. відшкодовувалася з бюджету в розмірі 37,6%, у 1974 р. — 29,3 і в 1975 р. — 15,9%. Таку практику встановлення ступінчатих цін навряд чи можна вважати виправданою.

Ступінчаті ціни стимулюватимуть випуск нової техніки у тому випадку, якщо всі додаткові затрати покриватимуться за рахунок фонду освоєння нової техніки. Останній повинен формуватися з прибутку. Це відповідає його природі, оскільки затрати на створення і виготовлення нових засобів виробництва є затрати розширеного виробництва. Отже, і відшкодовуватися вони повинні з додаткового продукту.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маркс К. Капітал т. I кн. I.—Маркс К. і Енгельс Ф. Тв., т. 23, с. 45—728.
2. Маркс К. Капітал, т. 3, ч. II.—Маркс К. і Енгельс Ф. Тв., т. 25, ч. II, с. 3—420.
3. Маркс К. Капітал, т. 4, ч. III.—Маркс К. і Енгельс Ф. Тв., т. 26, ч. III, с. 3—534.
4. Ленін В. І. Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти соціал-демократів? — Повне збір. тв., т. 1, с. 117—322.
5. Ленін В. І. Ще одне знищення соціалізму.— Повне збір. тв., т. 25, с. 31—52.
6. Програма КПРС. К., Політвидав України, 1961, 126 с.
7. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1971, 360 с.
8. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1976, 288 с.
9. Брежнев Л. І. Про хід виконання рішень XXIII з'їзду і Пленумів ЦК КПРС з питань сільського господарства.— Ленінським курсом, т. 2, с. 266—304.
10. Грушецький Л. Совершенствование ценообразования.— «Экономика сельского хозяйства», 1975, № 7, с. 41—49.
11. Одинец М. Девиз механизаторов.— «Правда», 1975, 27 ноября.
12. Семенов М. Технический прогресс и проблема двойных цен на сельскохозяйственную технику.— «Финансы СССР», 1975, № 4, с. 37—43.
13. Синюков М. Н. Эффективность использования техники в сельском хозяйстве. М., «Экономика», 1970, 295 с.

## СУТЬ І ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОДІЛУ ПРАЦІ ВСЕРЕДИНІ ПІДПРИЄМСТВА

XXV з'їздом КПРС поставлено завдання всебічного підвищення ефективності суспільного виробництва. Важливе місце в його розв'язанні відводиться вдосконаленню організації суспільної праці, в тому числі її елементу поділу і кооперації праці.

Проблема суспільного поділу праці належить до числа найважливіших в економічній теорії і постійно привертає увагу радянських економістів. Інтерес до цієї проблеми не випадковий, оскільки дослідження стану і перспектив дальшого розвитку поділу праці дає відповідь на численні питання, пов'язані з побудовою матеріально-технічної бази комунізму.

Проте, незважаючи на успіхи в дослідженні питань поділу праці, ступінь розробленості проблеми не зовсім пропорціональний її теоретичній важливості і практичній значущості. Більшість питань — дискусійні. В економічній літературі немає єдиної думки про суть поділу праці, форми її прояву і тенденції розвитку. Найменше розроблені питання, пов'язані з поділом праці всередині підприємства, яке за класифікацією К. Маркса виступає як одиничне.

У визначенні суті суспільного поділу праці більшість дослідників погоджуються з тим, що суспільний поділ праці є категорією способу виробництва і нерозривно пов'язаний з її продуктивними силами і виробничими відносинами, тобто являє собою єдність матеріально-речового змісту і соціальної форми [4; 6; 9]. Ми поділяємо такий підхід, котрий має використовуватися при аналізі усіх видів суспільного поділу праці. Проте, на нашу думку, не можна погодитися з тими авторами, які поряд з суспільним поділом праці, як елементом виробничих відносин, розрізняють технічний поділ праці, як елемент продуктивних сил, причому поділ праці всередині підприємства розглядають як технічний, котрий з часом має зникнути [8, с. 32].

Для обґрунтування технічного поділу праці звичайно посилаються на К. Маркса і В. І. Леніна, у працях яких ідеться про поділ праці, котрий носить технічний характер. У міру розвитку машинної техніки процес виробництва розчленовують на окремі елементи, що ґрунтуються на технічному використанні наукових досліджень і здійснюються з допомогою часткової машини. Поділ праці «...є насамперед розподілом робітників по спеціалізованих машинах». Саме тому на відміну від мануфактурного, поділ праці в зв'язку з появою машинної техніки, К. Маркс назвав «чисто технічним» [1, с. 399—400].

Проте, якщо К. Маркс і В. І. Ленін і говорять про технічний бік суспільного поділу праці, то вони це роблять тільки в розумінні безпосередньої обумовленості даного боку поділу праці

розчленуванням технічних операцій, тобто технічними передбаченнями і умовами.

Безумовно, поділ праці всередині підприємства, визначений технічними умовами, передбачає технічне розчленування праці на функції, зумовлює певні вимоги до працівників безвідносно щодо характеру виробничих відносин. Однак ці функції не існують ізольовано, вони завжди проявляються в певних суспільно-трудових зв'язках, у суспільно-виробничих відносинах. Адже саме буржуазними виробничими відносинами, а не технічною, визначається експлуаторський характер праці на капіталістичних підприємствах.

Поділ праці всередині підприємства завжди суспільний. Всередині підприємства, як первинної ланки суспільної форми праці, функціонує праця окремого робітника і колективу, розумова і фізична, кваліфікована і проста. В ньому реалізуються відносини соціалістичної власності щодо використання суспільних засобів виробництва.

К. Маркс завжди розглядав поділ праці всередині підприємства і поділ праці в суспільстві як два види суспільного поділу праці, хоча і показував різницю між ними, і зазначав що «... незважаючи на численні аналогії і зв'язок між поділом праці всередині суспільства і поділом праці всередині майстерні, обидва ці типи відмінні між собою не тільки щодо ступеня, але й щодо суті» [1, с. 340].

Таким чином, поділ праці всередині підприємства, як форму суспільного поділу праці, необхідно розглядати з двох боків: матеріально-речового і соціально-економічного, що складають його зміст і форму. Розгляд поділу праці всередині підприємства лише з технічних позицій, методологічно невірний, оскільки цим ігнорується соціально-економічний бік організації праці взагалі.

Розглядаючи поділ праці всередині підприємства, деякі автори ототожнюють його з професіональним поділом. Але з даним положенням важко погодитися. По-перше, професіональний поділ праці не є самостійною, особливою формою суспільного поділу праці. Він пов'язаний з усією системою суспільного поділу праці і виражається в необхідності для кожного трудящого працювати за певною професією, спеціальністю. У рамках даного підприємства він є складовою частиною, формою поділу праці всередині підприємства.

По-друге, професіональний поділ праці виникає раніше, ніж одиничний і ширший за нього, оскільки чимало професій виходять за рамки підприємства і навіть галузі.

Ототожнення поділу праці всередині підприємства з професіональною, призводить прибічників цієї точки зору до висновку, що в ході побудови матеріально-технічної бази комунізму, одиничний поділ праці буде подоланий, оскільки трудова діяльність

людей на основі технічного прогресу в усе більшій мірі зводиться до керування машинами, їх налагодження, контролю за роботою.

На нашу думку, подібні висновки не досить обгрунтовані. Дійсно, у промисловості спостерігається неухильне зростання професій, що вимагають високої підготовки працівників і включають елементи як фізичної, так і розумової праці. Але це аж ніяк не свідчить про можливість подолання поділу праці. Навіть збільшення питомої ваги так званих наскрізних професій, не може бути причиною ліквідації поділу праці всередині підприємства. Уніфікація назв професій не змінює змісту праці відповідних робітників. Наприклад, наладники, що обслуговують металорізальні верстати з цифровим програмним керуванням, не можуть без відповідної підготовки обслуговувати зварювальні апарати тощо.

Отже, в міру розвитку науково-технічного прогресу, диференціація професій ще більш посилюватиметься і відобразить прогрес поділу праці всередині підприємства. Автоматизація виробництва спричинить яскраво виражену спеціалізацію працівників, обслуговуючих відповідні установки. Розширення виробничого профілю робітників, розвиток такої важливої форми організації праці, як сумісництво професій, також не спричинить знищення поділу праці. А дія закону зміни праці не тільки не протилежна поділу праці, як зазначають деякі автори [5, с. 73; 7, с. 74], а навпаки, є важливим фактором його вдосконалення.

Поділ праці всередині підприємства, змінюючись під впливом науково-технічного прогресу, змінюючи зміст і форму, чинить поворотний вплив на прискорення науково-технічного прогресу. Будучи продуктом певного рівня продуктивності праці, він у той же час служить істотним фактором її підвищення.

К. Маркс і Ф. Енгельс неодноразово підкреслювали значення поділу праці в підвищенні ефективності виробництва. «Внаслідок поділу суспільних галузей виробництва,— підкреслював К. Маркс,— товари виготовляються краще, різні нахили і таланти людей обирають собі відповідну сферу діяльності, а без обмеження сфери діяльності не можна ні в одній галузі здійснити щось видатне. Таким чином, і продукт і його виробник удосконалюються завдяки поділові праці» [1, с. 350].

Відзначаючи високу економічну ефективність заходів по вдосконаленню поділу праці, Ф. Енгельс писав: «Продуктивні сили, які виникають з кооперації і поділу праці, нічого не коштують капіталові...» [2, с. 279].

Соціалістичні виробничі відносини знищують рабський характер поділу праці, сприяють всебічному розвитку людини — головної продуктивної сили суспільства. Саме тому розроблення питань поділу праці всередині підприємства має важливе не

тільки теоретичне, але й практичне значення, прискорює впровадження на виробництві заходів щодо вдосконалення поділу і кооперації праці.

Удосконалення поділу і кооперації праці — один з основних напрямів наукової організації праці, як уже зазначалося, є важливим фактором підвищення ефективності виробництва. Як видно з таблиці, заходи щодо вдосконалення поділу і кооперації праці, мають високий економічний ефект, сприяють значному поліпшенню використання робочого часу, зростанню продуктивності праці, приводять до економії не тільки живої, а й уречевленої праці.

Однак цьому важливому напрямку вдосконалення організації праці приділяється ще недостатньо уваги. Питома вага заходів щодо вдосконалення поділу і кооперації праці, впроваджуваних на підприємствах, ще незначна. При цьому вони в більшості зводяться до суміщення професій і багатостаткового обслуговування.

Аналіз, проведений на ряді машинобудівних підприємств Харкова, показує, що навіть ці важливі форми організації праці не набули достатнього розвитку. Питома вага робітників, які сполучають суміжні професії, становить 4—6% їх загальної кількості. Найбільшого поширення ця форма організації праці набула серед допоміжних і обслуговуючих робітників.

Таблиця

Ефективність заходів НОП на підприємствах Харківщини в 1975 р.  
(за звітний період)

Напрями НОП	Кількість впроваджених заходів (у %)	На один захід	
		економія у грошовому вираженні (тис. крб.)	ефективність (тис. крб.)
Всього по НОП	100	7,33	9,33
у т. ч. по напрямках:			
вдосконалення організації і обслуговування робочих місць	31,8	7,16	10,06
вдосконалення поділу і кооперування праці	10,3	9,83	12,50
вдосконалення передових методів і засобів праці	13,3	6,45	8,44
вдосконалення нормування і оплати праці	19,7	11,48	12,99
поліпшення умов праці	18,2	3,61	4,04
інші заходи НОП	8,5	3,15	7,74

Великі резерви підвищення ефективності виробництва на підприємствах наявні в усіх формах поділу праці: технологічній, функціональній, професійній і кваліфікаційній. Так, на Харківському моторобудівному заводі «Серп і молот» уведення

нової системи транспортування вантажів на складах дільниці без супроводу вантажників, дало змогу за рахунок затрат робочого часу умовно вивільнити шість чоловік, зайнятих на цих видах роботи. Річний економічний ефект від впровадження заходів становив 5,84 тис. крб. За рахунок розвитку суміщення професій і багатостаткового обслуговування на заводі в 1976 р. намічалось одержати економічний ефект у розмірі понад 133 тис. крб.

Однак досягнення певного економічного ефекту при розробленні заходів щодо вдосконалення поділу і кооперації праці недостатнє, оскільки він може перекриватися негативними психофізіологічними і соціальними наслідками. Так, уведення на підприємстві досить дрібної системи поділу праці, призводить не тільки до зниження продуктивності праці, але й до підвищення монотонності, зниження змістовності і привабливості праці.

Усе це настійно вимагає розроблення оптимальних економічних, психофізіологічних і соціальних кордонів поділу і кооперації праці.

Таким чином, потрібний постійний розвиток і вдосконалення всіх форм поділу і кооперації праці на підприємстві, що є важливим фактором зростання ефективності виробництва, сприяє раціональному використанню робочої сили, всебічному розвитку людини, приводить до усунення таких недоліків, як втрати робочого часу і простої, неритмічність у роботі, слабка трудова і технологічна дисципліна, велика плінність кадрів, відзначених на XXV з'їзді КПРС [3, с. 50].

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маркс К. Капітал, т. 1, кн. I.— Маркс К. і Енгельс Ф. Тв., т. 23, с. 45—728.
2. Енгельс Ф. Конспект першого тому «Капіталу» К. Маркса.— Маркс К. і Енгельс Ф. Тв., т. 16, с. 241—287.
3. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1976. 288 с.
4. Данилов А. М. Технический прогресс и некоторые социально-экономические проблемы общественного разделения труда. Куйбышев, 1974. 225 с.
5. Кайдалов Д. П. Закон перемены труда и всестороннее развитие человека. М., «Мысль», 1968. 317 с.
6. Комаров В. Е. Строительство коммунизма и профессиональная структура работников производства. М., «Экономика», 1966. 176 с.
7. Корниенко В. П. Общественное разделение труда в период перехода к коммунизму. М., Экономиздат, 1963. 197 с.
8. Логвинов В. Д. Всеобщая занятость и разделение труда при социализме. М., «Мысль», 1972. 238 с.
9. Москович В. М. Общественное разделение труда при социализме, М., «Наука», 1966. 127 с.

КРИТИКА ДЕЯКИХ БУРЖУАЗНИХ ПОГЛЯДІВ НА НАГРОМАДЖЕННЯ  
В УМОВАХ РОЗВИНУТОГО СОЦІАЛІЗМУ

Аналіз економічного розвитку нашої країни в роки дев'ятої п'ятирічки, зроблений XXV з'їздом КПРС, показує, що для етапу розвинутого соціалізму характерні високі й стійкі темпи економічного зростання, динамізм, масштабність і зростаюча ефективність усього народногосподарського комплексу, раціональне поєднання фондів нагромадження і споживання в структурі сукупного суспільного продукту, неухильне підвищення матеріального і культурного рівня народу.

Курс на дальше зростання ефективності суспільного виробництва, всіляке поліпшення якості роботи в усіх ланках народного господарства, взятий XXV з'їздом партії, дасть змогу з ще більшою віддачею використати фонд нагромадження, сприятиме вдосконаленню його структури і структури всього народного господарства.

Успіхи, досягнуті країнами світової системи соціалізму в галузі економіки, викликають у буржуазних учених потребу запламувати їх досвід, перекурити суть процесів, що відбуваються в цих країнах. Факти переконливо стверджують, що й нині актуальна лєнінська характеристика буржуазних професорів-економістів, котрим «не можна вірити ні в одному слові, раз мова заходить про загальну теорію політичної економії. Бо ця остання — така ж партійна наука в сучасному суспільстві, як і *гносеологія*. Загалом і в цілому професори-економісти не що інше, як учені прикажчики класу капіталістів...» [2, т. 18, с. 336].

Для буржуазних авторів, які досліджують процес соціалістичного нагромадження, найхарактернішою є спроба вихолостити його соціальний зміст. На думку Д. Белла, Дж. Фейвела, Г. Мюрдаля, Р. Керсона та ін., серед проблем, що стоять перед індустриально розвинутими країнами, незалежно від їх суспільного ладу, найгострішими є проблеми «економізації», оптимізації, «максимізації» і тут не може бути ніякої мови про ідеологію. До таких «загальних проблем» вони відносять і проблему нагромадження. Процес останнього, на їх погляд, це явище, яке не залежить від характеру виробництва, відносин, пануючих у суспільстві. Вони вважають, що оскільки питаннями оптимізації норми нагромадження, його структури, установленням раціонального співвідношення між нагромадженням і споживанням займаються учені як соціалістичних, так і капіталістичних країн, то загальною є і сама проблема, суть процесів, що відбуваються у ході нагромадження.

Заперечення класового характеру процесу нагромадження не має нічого спільного з науковим аналізом проблеми. Справ-

ді, і в умовах капіталізму, і в умовах соціалізму діє ряд загальних економічних законів. Отже, може мати місце і спільність прояву їх дії. Однак не ці закони визначають характер нагромадження, його цілі і засоби їх досягнення. Суть процесу нагромадження визначається і залежить від специфічних законів. Саме на це вказував у «Капіталі» К. Маркс. «В найрізніших суспільно-економічних формаціях має місце не тільки просте відтворення, але й відтворення в розширених розмірах, хоч останнє відбувається не в однаковому масштабі... Однак процес цей не є нагромадженням капіталу, не є, таким чином, і функцією капіталіста до того часу, поки робітникові засоби його виробництва, а значить і його продукт і його життєві засоби не протистоять ще у формі капіталу» [1, т. 23, с. 567].

Процес соціалістичного нагромадження, який регулюється системою економічних законів соціалізму, має планомірний характер і служить для досягнення кінцевої мети комуністичного способу виробництва.

У той же час процес капіталістичного нагромадження супроводжується зростанням резервної армії праці, веде до поглиблення основного протиріччя капіталізму. Розпочаті в повоєнні роки спроби буржуазних держав увести планові елементи в процес нагромадження не дають очікуваних результатів. Постійні хитання на ринку інвестицій, нестабільність економічного зростання породжують серйозну турботу серед буржуазних авторів. Р. Гордон, наприклад, зазначає: «В середині 60-х років можна було почути запитання: чи покінчено з циклом відтворення? Тепер таке запитання навряд чи почуєш. Зростання безробіття, скорочення прибутків та інші симптоми свідчать про регресію, що відбувається...» [9, с. 205].

Останніми роками буржуазні економісти, які досліджують процес нагромадження в умовах соціалізму, намагаються випнути той факт, що «найголовнішим фактором соціально-економічного розвитку є людський фактор, а не природні ресурси або капітал» [11, с. 213]. Здавалося б, такий висновок відповідає положенню К. Маркса про те, що основною продуктивною силою суспільства є людина. Відповідає він і тому, що за сучасних умов темпи економічного розвитку безпосередньо пов'язані з якісним зростанням робочої сили. Однак буржуазні вчені з правильних положень роблять неправильні висновки. Аналіз процесу виробництва, аналіз виробничих відносин, які виникають з приводу нагромадження, вони намагаються замінити аналізом надбудовних явищ, викривляючи при цьому останні.

Процес соціалістичного нагромадження є невід'ємною частиною виробничого процесу і через нього впливає на надбудову. І хоча остання теж впливає на нагромадження, головним у цій взаємодії є перший зв'язок.

К. Маркс писав, що особливі умови виробництва (скотарство, землеробство) ведуть до розвитку особливих продуктивних сил як суб'єктивних, що проявляються у вигляді властивостей індивідів, так і об'єктивних [див. 1, т. 46, ч. 1, с. 485]. Отже, характер виробництва відіграє первинну, визначальну роль щодо суб'єктивних факторів.

Підміняючи аналіз виробництва і нагромадження дослідженням людини, буржуазні економісти відходять від розгляду суттєвих питань, не проводять лінії розмежування між нагромадженням соціалістичним і капіталістичним, скочуючись іноді до тлумачення соціалістичного нагромадження як наслідка тих чи інших нахилів людини. Вони фальсифікують не тільки суть процесу нагромадження, а й механізм дії закону соціалістичного нагромадження. Найхарактернішими в цьому плані є спроби розглядати процес нагромадження не як об'єктивно обумовлений процес, котрий перебуває в самій соціалістичній системі господарювання, а як наслідок деяких суб'єктивних заходів держави. Таку точку зору подибуємо у працях Хайека, Мізеса, Рьопке та їх наступників. Один з них — Ч. Ліндбом, неправильно трактуючи політику «воєнного комунізму» періоду громадянської війни в нашій країні, поширює її принципи на увесь етап соціалізму і робить висновок про те, що високі темпи розвитку — результат авторитарних заходів, спрямованих на збільшення норми нагромадження. Ототожнюючи при цьому соціалізм з насильством, автор намагається довести, що за умов соціалізму «економічний розвиток може бути досягнуто тільки завдяки авторитарних заходів» [12, с. 70].

В основі такого уявлення лежить неправильне розуміння етапів розвитку господарського механізму в СРСР. Загально-відомо, що політика «воєнного комунізму» була вимушеним заходом і носила тимчасовий характер [див. 2, т. 43, с. 201]. Система керівництва народним господарством у той період не передбачала здійснення принципів госпрозрахунку в повному обсязі: вищестоячі органи управляли всією виробничо-господарською діяльністю держави. Наступні ж етапи економічного розвитку нашої країни, економічне зростання країн світової соціалістичної системи не тільки не заперечують, а навіть вимагають розвитку господарської ініціативи підприємств, широкого і повного використання принципів госпрозрахунку. Досить сказати, що 20—30% від загального обсягу капітального будівництва в нашій країні здійснюється за рахунок нецентралізованих капіталовкладень. Вдосконалюється система централізованого обліку потреб у капіталовкладеннях окремих ланок народного господарства.

Звичайно, в умовах соціалізму вирішальна роль належить тій частині фонду нагромадження, яка використовується в централізованому порядку, що становить необхідну основу для планування всього процесу нагромадження. Переваги цього нині

визнає багато хто з західних учених. Планомірний вплив з боку соціалістичної держави на нагромадження здійснюється на основі пізнання об'єктивних законів економічного розвитку і механізму їх дії. XXV з'їзд КПРС ще раз підкреслив необхідність дальшого вдосконалення планування, підвищення його рівня в усіх ланках народного господарства [4, с. 191—195].

Буржуазні дослідники процесу соціалістичного нагромадження підкреслюють низьку ефективність останнього, що, на їх думку, є його внутрішньою властивістю. Р. Керсон пише, що планові органи соціалістичної держави «не розподіляють досить ефективно між можливими варіантами використання інвестиційний фонд» [7, с. 214], а Л. Силк вважає, що «радянська економіка тяжіє до марнотратного використання основних фондів у силу причин, що впливають безпосередньо з комуністичної ідеології» [13, с. 305]. Як таку причину він висуває неправильне розуміння ученими соціалістичних країн процесу створення вартості і недостатнє використання ринку. Л. Силк вважає, що визнання праці як єдиного джерела утворення вартості призводить до неправильного обліку величини інвестиційного фонду, а як наслідок — неможливість співставити затрати і результати, рецепт «вдосконалення» простий — враховувати «всі три фактори». Початок такого підходу очевидний — це розкритикована ще К. Марксом теорія трьох факторів виробництва Сея. К. Маркс показав, що праця і тільки праця є утворювачем вартості товару.

Друга «пропозиція» Л. Силка — доповнити існуючі підойми впливу на процес нагромадження ще одним — рівнем позичкового проценту. Це, на його думку, буде сприяти зростанню ефективності не тільки фонду нагромадження, але й усього народного господарства. Слід зауважити, що така «пропозиція» не є оригінальною. Подібні думки висувають у своїх працях Дж. Фейвел, Ф. О'Брайен, А. Бергсон, Г. Мюрдаль та ін., вважаючи, що ефективність нагромадження значно зросла б з ширшим допуском у соціалістичну економіку товарно-грошових відносин. Але в цьому немає потреби. Система реалізації товарів, що склалася в соціалістичних країнах, органічно пов'язує план і ринок. В умовах суспільної власності на засоби виробництва ринок, позиковий процент не можуть бути регуляторами виробництва і нагромадження. Ним виступає вся система економічних законів соціалізму на чолі з основним економічним законом.

Як причину низької ефективності нагромадження при соціалізмі буржуазні ідеологи висувають також недостатню ув'язку розмірів інвестицій з наявними можливостями, занадто високу норму нагромадження. Дж. Фейвел пише: «встановлені занадто високі темпи інвестицій ігнорували, упер alia, обмеженість ресурсів, усілякі бар'єри і межі, приводячи в цих умовах до зниження довготривалих темпів зростання виробництва і споживання» [8, с. 9].

Звернімось до фактів. Л. І. Брежнев, характеризуючи зміцнення соціалістичної співдружності, відзначив на XXV з'їзді КПРС, що «За минуле п'ятиріччя індустрія країн, які входять до неї, розвивалась у чотири рази швидше, ніж промисловість розвинутих капіталістичних держав. У 1975 році країни нашої співдружності випустили промислової продукції у два з лишком рази більше, ніж країни «Спільного ринку» [4, с. 9]. Величезні досягнення СРСР визнають навіть самі буржуазні автори. Так, Р. Кемпбел пише «... ті досягнення, котрі підняли рівень радянської економіки, являють собою крок, навряд чи коли-небудь відомий в історії людства... Радянська система зробила можливим досягнення безпрецедентних темпів зростання» [6, с. 333].

Темпи економічного розвитку багато в чому є безпосереднім відбиттям політики нагромадження. Отже, соціалістичні країни більш доцільно й ефективніше використовують фонд нагромадження. Стійкість темпів зростання соціалістичної економіки дає змогу говорити, що досягнута нині норма нагромадження близька до оптимальної.

Звичайно, у нас ще є резерви підвищення ефективності нагромадження, недоліки у використанні капіталовкладень. І важливо ці недоліки «бачити для того, щоб ще рішучіше боротися з ними» [4, с. 43]. Як зазначив на XXV з'їзді партії О. М. Косигін, планові органи, міністерства й відомства повинні все зробити для того, щоб у десятій п'ятирічці «введення основних виробничих фондів випереджало зростання капітальних затрат. На початок 1980 року незавершене будівництво намічено скоротити до 65 процентів до річного обсягу державних капіталовкладень проти 76 процентів наприкінці минулої п'ятирічки. Це означатиме, що в результаті прискорення будівництва і концентрації капіталовкладень на пускових об'єктах ми одержимо додатково основних фондів на суму майже 13 мільярдів карбованців. У новій п'ятирічці обсяг капітальних робіт повинен строго відповідати нашим фінансовим і матеріальним ресурсам» [4, с. 167].

Все це дасть змогу «Запроектованих у десятій п'ятирічці показників розвитку народного господарства... досягти з меншими, ніж у попередні п'ять років, темпами зростання капіталовкладень» [4, с. 50].

Західні економісти піддають фальсифікації і методи утворення фонду нагромадження при соціалізмі. Вони вважають, що нагромадження в соціалістичних країнах здійснюється за рахунок і всупереч споживанню [5; 8], намагаються довести, нібито єдиною ціллю економічного розвитку при соціалізмі є зростання масштабів виробництва і нагромадження, в той час як споживання, задоволення потреб населення виявляються на другому плані. При цьому процес планування величини фонду нагромадження в їх уяві стає схожим на процес свідомого постійного зниження життєвого рівня трудящих заради економіч-

ного зростання. Ф. О'Брайен, наприклад, пише, що соціалістична держава досягає високих темпів економічного розвитку шляхом «обмеженого виробництва предметів споживання» [5, с. 96], а Р. Гріп стверджує, що великі розміри фонду нагромадження при соціалізмі досягаються за рахунок виробництва «мінімальної кількості матеріальних благ для всіх у таких предметах як їжа, одяг, житло і медичне обслуговування» [10, с. 74].

Насправді ж соціалістичне нагромадження не тільки не знижує досягнутого рівня задоволення потреб, а, навпаки, створює всі необхідні умови для його зростання в майбутньому. І саме в цьому знаходить своє відображення визначення В. І. Леніним соціалізму як суспільства, де додатковий продукт йде не класу власників, а усім трудящим і тільки їм [див. 3, с. 382].

У результаті застосування науково обгрунтованих методів утворення і використання фонду нагромадження, раціонального сполучення нагромадження і споживання тільки за роки дев'ятої п'ятирічки витрати держави на нові заходи щодо підвищення життєвого рівня народу були в 1,7 раза більші, ніж за роки попередньої. За цей період реальні доходи на душу населення збільшилися на 24% [4, с. 182].

Рішеннями XXV з'їзду партії поставлені нові завдання підвищення рівня життя народу. Їх здійснення нерозривно пов'язане з зростанням економічної могутності нашої держави, підвищенням ефективності виробництва в усіх ланках народного господарства. Велике значення в зв'язку з цим набуває наукове вивчення теоретичних проблем розширеного виробництва і нагромадження при соціалізмі, боротьба з буржуазними вигаданнями суті цих процесів.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маркс К. Капітал, т. 1, кн. I.— Маркс К. і Енгельс Ф. Тв., т. 23, с. 45—728.
2. Ленін В. І. Матеріалізм і емпіріокритицизм.— Повне збір. тв., т. 18, с. 7—354; Ленін В. І. Про продовольчий податок.— Повне збір. тв., т. 43, с. 187—224.
3. Ленинский сборник, XI.
4. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1976. 288 с.
5. O'Brien F. Crisis in World Communism. Marxism in Search of Efficiency. New York, 1965.
6. Journal of Political Economy, 1974, vol. 82, num. 2. part 1.
7. Carson R. Comparative Economic Systems. New York, 1973.
8. Feiwel G. The Soviet Quest for Economic Efficiency. Issues, Controversies, and Reforms. New York, 1972.
9. Gordon R. Economic Instability and Growth: The American Record. New York — London, 1974.
10. Gripp R. The Political System of Communism. London, 1973.
11. Josef Ch. The Human in Socio—Economic Development. St. Louis (U. S. A.), 1973.
12. Lindblom Ch. Politics and Economic Development with Special Reference to India.— Essays on Economic Development. Barkley, 1970.
13. Silk L. Contemporary Economics: Principles and Issues. New York, 1970.

## З М І С Т

<i>Яшинов О. Л.</i> XXV з'їзд КПРС про економічні аспекти соціалістичного способу життя . . . . .	3
<i>Гриценко А. А.</i> XXV з'їзд КПРС і деякі актуальні питання вивчення власності як економічної категорії в умовах розвинутого соціалізму . . . . .	9
<i>Дейнека Ю. П.</i> XXV з'їзд КПРС про необхідність інтенсифікації суспільного виробництва на сучасному етапі комуністичного будівництва . . . . .	15
<i>Свідая Н. М.</i> XXV з'їзд КПРС про вдосконалення економічних зв'язків промисловості і сільського господарства . . . . .	21
<i>Мамалуй О. П., Бондаренко В. Ф.</i> Про використання економічних законів при соціалізмі . . . . .	27
<i>Милитицька Е. Л.</i> Динаміка суспільних фондів споживання в розвинутому соціалістичному суспільстві . . . . .	34
<i>Довгаль В. Ю., Шекшуєв О. А.</i> Суть додаткового продукту при соціалізмі . . . . .	40
<i>Грінченко М. М., Гейтенко М. Л.</i> Про природу економічних інтересів у соціалістичному суспільстві . . . . .	46
<i>Миценко С. І.</i> Виробничі оборотні фонди і шляхи підвищення ефективності їх використання . . . . .	51
<i>Бейліс І. М., Александров В. В.</i> До питання про природу основних виробничих фондів . . . . .	57
<i>Межеріцький С. В., Золотов А. Ф.</i> Зниження матеріаломісткості — важливий напрям ефективності виробництва . . . . .	63
<i>Гончаров О. М.</i> Методологічні основи класифікації об'єднань у промисловості . . . . .	70
<i>Ткаченко І. Я., Могилівський М. М.</i> Ціна як форма стимулювання технічного прогресу . . . . .	76
<i>Солодовник І. О.</i> Суть і економічне значення поділу праці всередині підприємства . . . . .	82
<i>Мірошников В. І.</i> Критика деяких буржуазних поглядів на нагромадження в умовах розвинутого соціалізму . . . . .	87

Вестник Харьковского университета

№ 157

**АКТУАЛЬНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ  
РАЗВИТОГО СОЦИАЛИЗМА**

*(на украинском языке)*

Издательство при Харьковском  
государственном университете  
Издательского объединения «Вища школа»

Редактор *А. Х. Балабуха*

Художній редактор *А. С. Романова*

Технічний редактор *Л. Т. Момот*

Коректор *Г. В. Євлахова*

ІНФОРМ. БЛАНК № 1897.

Передано до складання 28.10.76. Підписано до друку 16.02.77. -  
Формат 60×90<sup>1/16</sup>. Папір друкарський № 3. 6 умовн. друк. арк.  
6,5 обл.-вид. арк. Тираж 1000. Вид. № 480. БЦ 50026.  
Замовлення 4-3409. Ціна 98 коп.

Видавництво при Харківському державному університеті  
видавничого об'єднання «Вища школа»,  
310003, Харків, 3, Університетська, 16

Надруковано з матриць Поліграфкомбінату вид-ва «Соц. Харківщина»  
в Харківській міській друкарні № 16. Зам. 1862.

Центральна наукова  
БІБЛІОТЕКА при ХДУ

№ 296205

